

Červený kríž na Slovensku – významná súčasť Medzinárodného hnutia Červeného kríža a Červeného polmesiaca v medzivojnovom období

PhDr. Zora Mintalová
Múzeum SČK Martin

Kľúčové slová: História. Územie Slovenska. 1881-1918. Červený kríž. Slovensko. Medzivojnové obdobie.

Abstract: Introductory part of the review focuses on yet unknown history of origin and activity of a Red Cross branches at the territory of Slovakia during the years of 1881-1918. Subsequently is mentioned significant and broad conceptual Red Cross activity in Slovakia as a part of the Czechoslovak Red Cross during the inter-war period. Its Chairman Mrs. Alica G. Masaryková had warm-hearted relationship towards Slovakia. Red Cross in Slovakia reached remarkable development during the years of 1920-1938 in the field of nursing, care about children, Samaritan movement, Red Cross Youth, population health education, editing activity.

Červený kríž - medzinárodná pomocná dobrovoľná organizácia vojenskej zdravotníckej služby - bola založená v roku 1863 na medzinárodnej konferencii v Ženeve na podnet švajčiarskeho obchodníka a spisovateľa Jeana Henry Dunanta. Slovenský Červený kríž (ďalej SČK) najstaršia a najväčšia humanitná spoločnosť na Slovensku, začal oficiálne písať svoju históriu v roku 1919, keď vznikol Československý Červený kríž (ďalej ČsČK). Od roku 1993 je SČK nástupníckou organizáciou ČsČK na území Slovenskej republiky s členstvom od roku 1919.

V medzivojnovom období, bol ČK na Slovensku v rámci ČsČK významnou súčasťou Medzinárodného hnutia Červeného kríža a Červeného polmesiaca (ďalej Medzinárodné hnutie ČK a ČP). V čom spočíval jeho vklad? Nebol to len značný podiel na výsledkoch rozsiahlej činnosti ČsČK, ale skutočnosť, že ČK na Slovensku staval na histórii a skúsenostiach z prechádzajúcej, vyše 30 činnosti. Napriek tomu, že oficiálne členstvo ČK

na Slovensku sa viaže k roku 1919, dnes môžeme s plnou vážnosťou prehlásiť, že mu predchádzala bohatá história a činnosť spolkov ČK na území Slovenska v rokoch 1881-1918. Napriek tomu bola donedávna z viacerých dôvodov neznáma aj pre vlastnú samostatnú národnú spoločnosť SČK. Ukryvali ju neprebádané archívne materiály, dobová korešpondencia, tlače, fotografie a pod. Skúmať, hľadať súvislosti, poznávať a prezentovať históriu, rozsiahlu a bohatú činnosť ČK na Slovensku je úlohou Múzea Slovenského Červeného kríža v Martine (ďalej Múzea SČK). Vzniklo v roku 2000 ako jediné múzeum SČK s celoštátnou pôsobnosťou. Jedna z jeho vedeckovýskumných úloh je zameraná na výskum histórie a činnosti spolkov ČK na území Slovenska v rokoch 1881-1918. Účastníkom dnešnej medzinárodnej vedeckej konferencie predkladáme najnovšie výsledky výskumu v tejto oblasti. (Mintalová,2006)

Úlohou medzinárodnej komisie, ktorá vznikla v roku 1864 v Ženeve rok po založení medzinárodného hnutia ČK, bola snaha založiť v každej krajine samostatnú národnú spoločnosť ČK. V Uhorsku sa zvýšený záujem o myšlienku ČK prejavil až po bosnianských udalostiach v prvej polovici roku 1878. V auguste 1878 sa na konferencii v Budapešti zišli predstaviťky ženských spolkov Uhorska a dohodli sa, že zbierkami podporia vojakov z Bosny a Hercegoviny a ich rodinných príslušníkov. Spoločné hnutie ženských spolkov pod názvom *Ústredný pomocný ženský spolok* zobrala pod svoju ochranu kráľovná Alžbeta. Humanitná činnosť spolku bola viac-menej v súlade s rozhodnutiami diplomatickej konferencie v Ženeve z roku 1864, preto ho tichým súhlasom podporil maďarský kráľovský minister vnútra, ktorý dal *Ústrednému pomocnému ženskému spolku* v Uhorsku dočasné povolenie na používanie znaku ČK.

Pretože existencia a ďalšia činnosť spolku sa musela stabilizovať a oficiálne prispôbiť požiadavkám ženevskej diplomatickej konferencie, vznikol v novembri 1878 v Budapešti výbor, poverený vypracovaním

stanov. Dňa 25. marca 1879 boli schválené a 27. marca 1879 sa konalo zakladajúce zhromaždenie, ktoré vyhlásilo vznik *Výpomocného ženského spolku maďarského*. Spolok, ktorý používal znak ČK mal k 31. decembru 1879 už 2 103 členov. Pre históriu ČK na Slovensku je mimoriadne významná skutočnosť, že v roku 1879 sa vytvorila pobočka tohto spolku v Košiciach. (Mintalová, 2006)

Pretože vznik ďalších pobočiek v Uhorsku nebol uspokojivý, dostal v januári 1880 výbor *Výpomocného ženského spolku maďarského* v Budapešti list kráľovnej Alžbety, v ktorom vyjadrila určitú nespokojnosť s danou situáciou. List uverejnila aj tlač a následne sa situácia zlepšila. V máji 1880 na prvom sneme *Výpomocného ženského spolku maďarského* kráľovná Alžbeta, ktorá snemu predsedala, okrem iného už uviedla: „*Pod znakom Červeného kríža sa grupujú dobročinné organizácie celého civilizovaného sveta na záchranu našich ranených vlastencov. Táto vznešená úloha pripadla ženským spolkom a pobočkám v Uhorsku. Ale splnenie tejto úlohy závisí od toho, aby spolky už v čase mieru boli organizované tak, aby v prípade nutnosti mohli svoju činnosť začať okamžite...*“ Májový snem roku 1880 sa následne považoval za dátum vzniku spolku ČK v Uhorsku, ktorého formy sa v ďalších mesiacoch síce zmenili, ale základný princíp ostal.

Na prvom sneme patrónka *Výpomocného ženského spolku maďarského* kráľovná Alžbeta zároveň rozhodla, že vlastnoručne podpísanými diplomami každý rok odmení jeho zaslúžilých predstaviteľov a členov. Touto najvyššou poctou bolo počas nasledujúcich 18 rokov ocenených 377 osobností ČK z Uhorska. Pre históriu ČK na území Slovenska je dôležité, že v rokoch 1880-1897 dostalo čestný diplom kráľovnej Alžbety 63 významných predstaviteľov župných výborov, spolkov a pobočiek ČK z územia Slovenska z nasledovných miest: Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bratislava, Dunajská Streda, Hlohovec, Kežmarok, Komárno,

Košice, Levoča, Lipt. Hrádok, Lipt. Sv. Mikuláš, Lučenec, Nitra, Piešťany, Prešov, Rimavská Sobota, Spišská Nová Ves, Spišské Podhradie, Šamorín, Trnava, Turč. Sv. Martin, Zlaté Moravce, Zvolen, Zvolenské Brezovo a Žilina. Boli medzi nimi predstavitelia štátnej správy, armády, cirkvi, obyvatelia rôznych profesií a postavenia, muži aj ženy. (Mintalová, 2006) Od roku 1880 pobočky *Výpomocného ženského spolku maďarského* vykonávali *výpomocnú a všeobecne prospešnú prácu*, ktorej podstata spočívala v čase mieru v nasledovných bodoch:

a/ nájsť a vyškoliť ošetrovatelky, schopné v čase vojnového konfliktu ošetriť chorých a ranených,

b/ vypomáhať rodinám padlých alebo invalidných vojakov,

c/ starať sa o vhodné uskladnenie, získavanie a opravu obväzového materiálu, posteľnej a osobnej bielizne,

d/ poriadať finančné zbierky pre splnenie vyššie uvedených bodov.

Činnosť pobočiek sa v čase mieru orientovala aj na pomoc obyvateľstvu pri nečakaných katastrofách, avšak do tej miery, aby sa nenarušilo splnenie hlavného cieľa pre prípad vojny, keď sa činnosť pobočiek mala zamerať na:

a/ zbierky obväzového materiálu, posteľnej a osobnej bielizne v čo možno v najväčšej miere,

b/ zabezpečenie potravín a nápojov pre ranených a chorých,

c/ získanie vhodných ošetrovateliek,

d/ masívnu podporu - v rámci možností žien - vojenskej zdravotníckej organizácii a inštitúcii,

e/ organizovanie finančných zbierok na realizáciu predchádzajúcich bodov.

Ústredný výbor *Výpomocného ženského spolku maďarského* vyzval zároveň občanov Uhorska, aby sa v prípade vojny aktívne zapojili do opatrovania ranených, chorých a rekonvalescentov, oslovil lekárov a lekárnikov, zaoberal sa otázkou vyškolenia dobrovoľných ošetrovateliek a vypracoval dočasné pravidlá pre ich činnosť. Rokoval s viacerými

nemocnicami, medzi nimi so štátnou nemocnicou v Bratislave, aby vedúci pracovníci nemocníc garantovali teoretickú a praktickú prípravu dobrovoľného ošetrovateľského personálu.

Výpomocný ženský spolok maďarský nezostal dlho v pôvodnom zložení. Cisár František Jozef II. začiatkom decembra 1880 písomne žiadal založenie *Mužského spolku ČK*, pre ktorý schválil *Základné pravidlá na podporu pomocných spolkov v štátoch maďarskej koruny, zaoberajúcich sa dobrovoľnou ošetrovateľskou a podpornou činnosťou*. Zostavená komisia však po dlhých rokovaniach konštatovala, že ciele spolku ČK sa môžu uskutočniť len spojením síl „*ženskej a mužskej časti obyvateľstva v jednu organizáciu ČK*“. Preto vypracovala nové pravidlá, z ktorých vyplývala organizačná štruktúra členstva aj vznik pobočiek spolku ČK v každej obci, väčších mestách a každej mestskej časti Uhorska, vrátane územia Slovenska. Najvyššími patrónmi ČK v Uhorsku sa stal cisár František Jozef II. a kráľovná Alžbeta.

Dňa 16. mája 1881 sa konal zakladajúci snem. Konštatoval, že potvrdením *Základných pravidiel* vznikla *Spoločnosť Červeného kríža krajín Svätej maďarskej koruny* (ďalej *Spoločnosť ČK krajín Sv. maďarskej koruny*), ktorá mala dva ciele: prípravu na činnosť v čase vojny a v čase mieru aplikovanie všestrannej dobročinnosti. *Výpomocný ženský spolok maďarský* sa včlenil do spoločnosti ČK, jeho finančné prostriedky sa mali použiť hlavne na vyškolenie dobrovoľných zdravotníckych pracovníkov a vybudovanie vzorovej *Nemocnice Sv. Alžbety*. V druhý deň snemu 17. mája 1881 sa spolky oficiálne zjednotili. (Mintalová, 2006) Ústredný výbor *Spoločnosti ČK krajín Sv. maďarskej koruny* písomne informoval o jej vzniku Medzinárodný výbor ČK v Ženeve (ďalej MV ČK), žiadajúc o prijatie do medzinárodného zväzku. Na vysvetlenie dodávame, že MV ČK v Ženeve zo začiatku, odvolávajúc sa na to, že v každom štáte je oprávnená používať znak ČK len jedna spoločnosť ČK a v Rakúsko-

Uhorsku takáto spoločnosť so sídlom vo Viedni už existuje, vyjadril svoje obavy. (Mintalová, Telgársky, 2005) Napriek tomu činnosť spoločnosti ČK v Uhorsku pokračovala a v rámci nej pôsobil aj ČK na území Slovenska. MV ČK v Ženeve nakoniec uznal právoplatnosť *Spoločnosti ČK krajín Sv. maďarskej koruny* ako 25 člena medzinárodného zväzku v roku 1882.

V roku 1881 zaregistrovali v Uhorsku 16 župných, 7 obecných, 20 mestských výborov a 190 pobočiek *Spoločnosti ČK krajín Sv. maďarskej koruny* s 28.000 členmi. Z nich uvádzame výbory a pobočky ČK z územia Slovenska v nasledovnom poradí: pobočka ČK v Zlatých Moravciach, župný výbor Liptovskej župy s pobočkou v Lipt. Hrádku a Lipt. Sv. Mikuláši, v Ružomerskej oblasti pobočky ČK v Liptovskej Osade, Ľubochni a Ružomberku, v Banskej Bystrici mestský obvod ČK. V Banskej Štiavnici, Bratislave, Brezne, Bytči, Dolnom Kubíne, Haliči, Humennom, Košiciach, Komárne, Leviciach, Lučenci, Trnave, Skalici, Trebišove a Žiline vznikol mestský výbor ČK. (Mintalová, 2006) Tieto, na vedeckej pôde po prvýkrát prezentované fakty nás plne oprávňujú venovať dnešnú medzinárodnú vedeckú konferenciu 125. výročiu vzniku prvých spolkov ČK na území Slovenska, čím SČK významne prispel do histórie Medzinárodného hnutia ČK a ČP.

Legislatívne inštitúcie žúp Uhorska, vrátane nášho územia, organizovali v rámci svojich kompetencií zakladanie ďalších župných výborov, spolkov a pobočiek ČK. Pretože dodatky ustanovení pre maďarskú armádu už v minulosti obsahovali princípy ošetrovania chorých a ranených, zaoberajúce sa dobrovoľným ošetrovatel'stvom, vyhradil sa v rámci tejto činnosti okruh pôsobenia celej *Spoločnosti ČK krajín Sv. maďarskej koruny*, čo predstavuje významnú etapu v histórii ošetrovatel'stva. Vedenie spoločnosti ČK v Budapešti vypracovalo plán pre rôzne druhy zdravotníckych zariadení, smernice pre hlavný sklad zdravotníckeho materiálu, pokyny pre kolóny prevážajúce ranených, záložné nemocnice

spoločnosti ČK, mobilné sklady spolku, popis rovnošaty, zriadilo osobitnú komisiu, zaoberajúcu sa pravidlami ošetrovatel'stva v Uhorsku. Zástupcovia vedenia spoločnosti ČK sa vo februári 1882 zúčastnili rozšíreného rokovania o povinnostiach ČK v prípade mobilizácie. Zhodli sa na koordinovanej spolupráci vedenia armády a jej zdravotníckych zariadení v Uhorsku, prijali záväzok zriadiť 10 kolón na prepravu ranených, 10 záložných nemocníc, 18 mobilných skladov pre zdravotnícky ústav divízie, 17 skladov pre poľné nemocnice atď. Na území Slovenska sa župné výbory a spolky ČK zaoberali prípravou staníc prvej pomoci, záložných nemocníc, *občerstvovacích* staníc, zhotovovali balíčky prvej pomoci. Počas roku 1882 dostali župné úrady na území Slovenska z vedenia spoločnosti ČK v Budapešti výzvu na vytváranie ďalších pobočiek ČK. (Ministerstvo vnútra SR. Štátny archív Bystrica, ďalej MV SR, ŠA Bystrica) Výzva mala pozitívny ohlas. Od valného zhromaždenia v roku 1881 vznikol v Spišskej župe spolok ČK v Moldave n./Bodvou, s pobočkami v Levoči, Spišskej Novej Vsi, Kežmarku a Smokovci, ďalej v Prešove, Sabinove, Stráňach pod Tatrami a Čremošnom, čím ich počet k decembru 1882 presiahol číslo 30. Podľa zoznamov zaobstarávali osobnú a posteľnú bielizeň a obväzový materiál, niektoré z nich použili vitríny, v ktorých ako vzor vystavili predmety, ktoré mali občania pre ČK zbierať.

Ku koncu roku 1883 sa počet župných výborov, spolkov a pobočiek ČK na území Slovenska zvýšil na takmer 40. Vznikli spolky ČK v Bratislave meste, v Malackách, Modre, Stupave, Senci, Sereďi a Šamoríne.

K založeniu ďalších župných výborov a spolkov určitým spôsobom prispelo nariadenie Ministerstva vnútra v Budapešti z roku 1884.

(Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Bytča, ďalej MV SR, ŠA Bytča)

V roku 1884 pracoval župný výbor ČK v Trenčíne s pobočkou v Ilave, spolky a pobočky ČK v Bardejove, Jasenove, Myslave, Rimavskej Sobote, Širokom, Topoli, Tornali. V roku 1885 už pracoval župný výbor ČK

Gemerskej župy s pobočkami v Jelšave, Revúcej a Rožňave, župný výbor ČK Hontianskej župy, Spišskej župy s pobočkou v Smolníku, Zvolenskej župy s pobočkami v Detve a Dobrej Nive - Babinej, Zemplínskej župy s pobočkou v Medzilaborciach a župný výbor ČK Turčianskej župy. V polovici 80. rokov 19. storočia počet výborov a pobočiek ČK na území Slovenska prekročil úctyhodné číslo 60. (Mintalová, 2006)

Z rôznorodej a plánovitej činnosti *Spoločnosti ČK krajín Sv. maďarskej koruny*, na ktorej sa významne podieľal ČK na území Slovenska vyberáme: v roku 1886 sa uskutočnila kontrola záložných nemocníc, staníc prvej pomoci a *občerstvovacích* staníc, konali sa kurzy pre dobrovoľné ošetrovatelky a sanitárske kurzy pre dobrovoľníkov, veľkostatkári, statkári a šľachta dostali výzvu, aby sa v prípade mobilizácie bezplatne, resp. za symbolickú sumu postarali o rekonvalescentov, začala sa zbierka na vytvorenie dôchodkového fondu pre profesionálne ošetrovatelky. V septembri 1887 sa v Spišskej Belej konalo cvičenie ČK pre kolóny pre ranených s cieľom vyskúšať výstroj a podmienky vo vysokohorskom a členitom teréne. Na základe výsledkov zaradilo ministerstvo vojny kolóny ČK do branného režimu.

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia ČK na území Slovenska vytváral všestranné podmienky na splnenie úloh pre prípad vojny, poskytoval pomoc sociálne slabým vrstvám obyvateľstva, podporoval siroty, vdovy, invalidov. Rozsah a kvalita ošetrovateľských a sanitárskych kurzov sa zintenzívnili pred prvou svetovou vojnou. Podľa inštrukcií vedenia spoločnosti ČK sa pod odborným vedením lekárov nemocníc organizovali ošetrovateľské kurzy pre dobrovoľné sestry ČK. (Mintalová, 2005)

Hneď po vypuknutí prvej svetovej vojny vyzval dňa 27. júla 1914 Ústredný výbor *Spoločnosti ČK krajín Sv. maďarskej koruny* občanov, ktorí nepodliehali vojenskej mobilizácii, aby pomáhali v ošetrovateľskej a sanitnej službe. (Mintalová, Telgársky, 2005) V platnosť vstúpili

vypracované nariadenia a pokyny, ktoré ČK pripravoval pre prípad mobilizácie vyše 30 rokov. ČK ako pomocná dobrovoľná organizácia vojenskej zdravotníckej služby sa ujal svojej úlohy aj na území Slovenska. Vzhľadom na svoju polohu bolo Slovensko frontovým zázemím, na ktorom pôsobili vojenské, záložné a výpomocné nemocnice a lazarety, staničné ošetrovne a stanice prvej pomoci, v ktorých pod vedením lekárov pracovali vyškolené dobrovoľné ošetrovatelky a sanitári ČK, pre stovky ďalších sa poriadali ošetrovateľské a sanitárske kurzy. V prvom roku prvej svetovej vojny vytvoril ČK na našom území, podľa vopred vypracovaných smerníc a pokynov, vo vyše 280 mestách, mestečkách a obciach vlastné rehabilitačné zariadenia, výpomocné nemocnice, stanice prvej pomoci a tzv. odpočívárne ČK. Najviac - 59 ich bolo v Nitrianskej župe, 45 v Hontianskej, 34 na Spiši, 27 v Bratislavskej župe, 18 bolo v Trenčianskej a Gemerskej župe.

Rehabilitačné zariadenia ČK vytvorené v 136 mestách, mestečkách a väčších obciach poskytovali v prvom roku vojny vyše 4 000 lôžok. V Hontianskej župe bolo 65 rehabilitačných zariadení, v Nitrianskej župe 32, Spišskej župe 19, Bratislavskej župe 18, v Novohrade a Gemeri 10, v Trenčianskej župe 9, z toho len v Trenčianskych Tepliciach mali vyše 800 lôžok. V Zemplíne bolo 7 zariadení, v Abovskej župe 6, vo Zvolenskej župe 4, menší počet ako 4 bol v ostatných župách na území Slovenska.

V 145 mestách, kúpeľných mestách, mestečkách a väčších obciach bolo vytvorených vyše 180 výpomocných nemocníc ČK, ktoré mali v prvom roku prvej svetovej vojny okolo 11 000 lôžok. V Nitrianskej župe bolo vyše 40 výpomocných nemocníc, v Gemeri 22, Bratislavskej župe a na Spiši 20, v Trenčianskej župe 13, v Honte, Novohrade a Zemplíne 12, v Abovskej župe 10, vo Zvolenskej a Turčianskej 7, v Liptove a Šariši 6, v Oravskej a Komárňanskej župe 5. V Košiciach bolo v 12 výpomocných zariadeniach 2 357 lôžok, v Piešťanoch 1 518, v Kežmarku 462, v Jelšave 360, v Bratislave v 6 výpomocných nemocniciach 121 lôžok a v záložnej

nemocnici 200, v Šahách 305, Prešove 264, Korytnici 300, Bardejove 250, Trenčíne 236, Rožňave 227. V Spišskej Sobote v nemocnici ČK *Tatra* bolo vytvorených 200 lôžok, v Turčianskych Tepliciach 175, v Levoči a Komárne 170, v Michalovciach 160, v Trnave a Nitre 150, v Nových Zámkoch 142, Ružomberku 140, Lipt. Sv. Mikuláši 135, v Turč. Sv. Martine a Brezne 130, v Topoľčanoch a Rimavskej Sobote 120, v Novom Meste nad Váhom 115, Banskej Štiavnici 110, Žiline 108, Lučenci 100 lôžok atď. Výpomocné nemocnice zriadil ČK aj v obciach so sídlami veľkostatkárov, prípadne šľachty, napr. v Tvrdošovciach 150 lôžok, v Príbeníku 140, vo Veľkých Šuranoch 126, v Matejovciach 80, Medzeve 70. (Mintalová, 2006) Do práce vo všetkých zariadeniach sa s oduševnením zapojili stovky dobrovoľných ošetrovateliek, sanitárov, funkcionárov a členov ČK. Boli medzi nimi manželky a dcéry lekárov, statkárov, úradníkov, remeselníkov, obchodníkov, grófký, barónky, veľkostatkárky, učiteľky, vychovávateľky, roľníčky. Bez nároku na odmenu vykonávali namáhavú, obetavú prácu s vedomím, že tak ako oni obetavo a zodpovedne opatrujú a ošetrujú ranených a chorých vojakov, tak sa niekto cudzí v prípade choroby a zranenia postará o ich príbuzných. ČK na našom území zakladal aj v nasledujúcich rokoch prvej svetovej vojny ďalšie zariadenia, v ktorých jeho členovia vykonávali ošetrovateľskú a sanitnú službu, často krát zabezpečil výpomocným nemocniciam priestory. Členovia ČK sprostredkovali a darovali posteľe a nábytok na zariadenie izieb, zariadenie a vybavenie kuchýň, finančne a materiálne zabezpečoval ich chod, darovali posteľnú a osobnú bielizeň, dopĺňali sklady ČK, organizovali materiálne a finančné zbierky. Ženy a dievčatá varili, šili a opravovali bielizeň, prali obvazy, viedli evidenčné a finančné záznamy výpomocných nemocníc ČK a pod. Prevádzkovatelia nemocníc prinášali každodenné obete, vynakladali nesmierne úsilie, aby zachovali prevádzku zariadení, pretože prvá svetová vojna svojou dĺžkou presiahla predpokladané obdobie trvania. Aj keď časť

financií na zabezpečenie prevádzky týchto zariadení, najmä po roku 1915 mohlo preplatiť Ministerstvo národnej obrany v Budapešti, výpomocné nemocnice ČK na území Slovenska tieto možnosti plne nevyužili.

Nie je vôbec možné v krátkom časovom úseku ani len načrtnúť rozsah práce ČK počas prvej svetovej vojny v oblasti ošetrovateľstva, sanitnej služby a sociálnej pomoci na území Slovenska. Faktom ostáva, že bez obrovskej obetavej práce dobrovoľných ošetrovateliek, sanitárov, členov a funkcionárov ČK v ťažkých podmienkach, by nebola možná činnosť žiadneho zdravotníckeho zariadenia na území Slovenska. Desiatky z tých, ktorí sa zaslúžili o rozvoj, podporu a činnosť dobrovoľnej pomocnej služby ČK boli vyznamenaní *Čestným vyznamenaním za zásluhy o Červený kríž*, rozdeleným do štyroch stupňov, ktoré pri príležitosti 50. výročia podpísania Prvého ženevského dohovoru založil cisár František Jozef II. roku 1914. (Noviny červeného kříže, 2006) Počas prvej svetovej vojny dokázali župné výbory, spolky a pobočky ČK na Slovensku svoje výsostne humánne poslanie, získali autoritu a uznanie, obohatili sa o skúsenosti, ktoré nemala žiadna iná organizácia, mali k dispozícii dobrovoľné ošetrovatelky, sanitárov, stovky obetavých členov a dobrovoľníkov, čo tvorilo pevný základ, s ktorým mohli vstúpiť do ČsČK.

So vznikom, rôznorodou a rozsiahlou koncepčnou činnosťou, významným postavením doma a medzinárodným uznaním ČsČK, v rámci ktorého mal ČK na Slovensku pevné miesto, je spojené meno prvej predsedníčky ČsČK PhDr. Alice Garrigue Masarykovej (ďalej Alica G. Masaryková), ktorej 40. výročie smrti si na dnešnej medzinárodnej vedeckej konferencii pripomíname. V druhom bloku referátov a koreferátov odznejú o tejto všestrannej osobnosti odborne fundované, hodnotiace príspevky, ktoré radom argumentov aj hĺbkou Alicinej duše vzdajú hold a úctu bohatému odkazu jej života a práce.

Alica G. Masaryková „*poločeska, poloslovenka*“ ako seba často nazývala, mala k Slovensku hlboký vzťah už od detstva. Pramenil z čias, keď spolu s rodičmi a súrodencami od roku 1887 prichádzala na letné prázdniny do obce Bystrička neďaleko Turč. Sv. Martina. Vľúdne prostredie Bystričky, obklopenej horami a lúkami si členov rodiny úplne získalo. (Švejnoha, 2003) Trávili veľa času v okolitých horách, navštevovali neďaleký Turč. Sv. Martin a jeho osobnosti Svetozára Hurbana Vajanského, Eleny Maróthy Šoltésovou, Pavla Mudroňa a ďalších. Alica si Bystričku a jej obyvateľov veľmi obľúbila, zžila sa s prostredím, ktoré tak ako celý Turiec v nej zanechalo hlboké stopy. Jej život bol naplnený sociálnym cítením, veľkosťou ducha, šírkou ľudského záberu, pragmatickým myslením.

Alicu G. Masarykovú v januári 1919 poverilo čs. ministerstvo sociálnej starostlivosti dozorom nad sociálnymi organizáciami, ústavmi a odbornými školami a už vo februári sa zapojila do formovania ČsČK, ktorý mal v novej Československej republike nahradiť stále existujúce české a slovenské spolky *Rakúskeho a Maďarského Červeného kríža*. (Lovčí, 2003, Mintalová, 2005) Hneď po vymenovaní za predsedníčku ČsČK dňa 6. februára 1919 získavala Alica G. Masaryková špičkových spolupracovníkov, významných mecénov a priaznivcov doma i za hranicami vlasti, neochvejne a s plným nasadením budovala ČsČK a dala mu pevný organizačný základ. Vytvorila Hlavný stan, Ústredné riaditeľstvo ČsČK a jeho oddelenia, Výkonný výbor a jednotlivé divízie. Od júla 1919 bol sídlom Divízie ČsČK pre Slovensko Trenčín, od konca roka Bratislava. Slovensku venovala mimoriadnu pozornosť. V roku 1919 vykonala niekoľko pracovných návštev do sídla divízie v Bratislave, navštívila Dolný Smokovec, kde jej zásluhou financoval Dorast Amerického ČK letnú kolóniu pre podvyživené deti. Významnú úlohu zohrala v boji proti epidémiám na Slovensku, keď z Amerického ČK vybavila zapožičanie

sanitného vlaku, ktorý bol nasadený na východné Slovensko a Podkarpatskú Rus. Zamerala pozornosť Misie Britského ČK pod vedením Lady Muriel Paget na Slovensko, ktorá v Turzovke v spolupráci s ČsČK vybudovala protiepidemickú nemocnicu. V roku 1919 mala v Kroměříži sériu prednášok z československej vlastivedy pre slovenské dievčatá. Osobnou aktívnou účasťou zabezpečila po prvej svetovej vojne prostredníctvom národných spoločností ČK v zahraničí (najmä z Ameriky, Veľkej Británie, Francúzska, Švajčiarska, Talianska) bohaté prísuny materiálnej pomoci pre Československo. Z nich prúdili v rokoch 1919-1921 na Slovensko zásielky potravín, šatstva, prádla, obuvi, sušeného mlieka pre deti, medzi nimi napr. dary od amerických krajanov v 132 železničných vagónoch. Pre slovenské nemocnice bol určený sanitný materiál, lieky, nemocničné prádlo, napr. od ČK Veľkej Británie nemocničná bielizeň v sume vyše 2 000 000.- Kč. Na fond Alice G. Masarykovej a Vavra Šrobára, ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a člena Hlavného stanu ČsČK poslali Slováci v Amerike vyše milióna korún na pomoc Slovensku a pod.

Alica G. Masaryková úzko spolupracovala so Spolkom slovenských žien *Živena* na projekte sociálnej starostlivosti pre Slovensko. V roku 1920 vyslala v súvislosti so Školou Milana R. Štefánika, ktorá mala byť pôvodne postavená v Bratislave, riaditeľku slovenského gymnázia PhDr. Máriu Poubovú do Ameriky, s cieľom štúdia najlepšej školy so sociálno-zdravotným zameraním. V roku 1924 - 1938 sa vďaka Alici G. Masarykovej stal sídlom Divízie ČsČK pre Slovensko Turč. Sv. Martin, ktorý riadil rozsiahlu a koncepčnú činnosť ČK na celom Slovensku. V tomto meste bol aj jej zásluhou roku 1926 slávnostne otvorený Ústav Milana R. Štefánika, s jedinou školou pre výchovu sociálnozdravotných pracovníčok na Slovensku, v ktorom sa koná dnešná medzinárodná vedecká konferencia *Červený kríž, Alica G. Masaryková a Slovensko*. Ústav vznikol

vd'aka spolupráci predsedníčky ČsČK a čestnej predsedníčky Živeny Alice G. Masarykovej s predsedníčkou spolku Živena a čestnou členkou ČsČK Elenou Maróthy Šoltésovou, ktorú Alica G. Masaryková poznala a obdivovala dlhé roky už od svojich prázdninových pobytov v Bystricičke. V tejto turčianskej obci si dala začiatkom 30. rokov 20. storočia postaviť vilu, ktorú navštevovala spolu so svojím otcom, prezidentom Československej republiky a čestným predsedom ČsČK Tomášom G. Masarykom, bratom Jánom, ministrom zahraničných vecí a ostatnými príbuznými. Na Vrútkach sa jej pričinením vybudovalo *Kúpalište ČsČK*, ktoré osobne otvorila v auguste 1932, so zdôraznením, že *bude slúžiť upevňovaniu zdravia občanov Vrútok*. Jej pomoc sa dotýkala mnohých ďalších miest a obcí na Slovensku.

Alica G. Masaryková získala pre činnosť ČK na Slovensku riadiacich pracovníkov z Čiech: MUDr. Jána Blahoslava Kraicza, podplukovníka vojenskej zdravotníckej služby MUDr. Aloisa Cirpsa, MUDr. Františka Šmakala, prvých troch riaditeľov Divízie ČsČK pre Slovensko, MUDr. Ivana Háalka, prvého predsedu ČK na Slovensku, spolupracovala s vedúcimi predstaviteľmi kultúrnych a spoločenských inštitúcií a organizácií, osobne sa stretávala s významnými osobnosťami vedy, kultúrneho a spoločenského života na Slovensku. Mnohí z nich sa od roku 1922 angažovali v jedinečných slávnostiach *Mieru ČsČK*, ktorých bola autorkou. Každoročne ich vyhlasoval ČsČK s mimoriadnym významom a ohlasom aj v zahraničí.

V novembri 1938 sa Alica G. Masaryková, hlboko sklamaná z mníchovského diktátu a vývoja v Európe vzdala funkcie predsedníčky ČsČK a odišla do zahraničia. Do vlasti sa vrátila po skončení druhej svetovej vojny. V roku 1946 trávila letné prázdniny opäť na Bystricičke, kde ju navštívili zástupcovia delegácie Slovenskej divízie ČsČK a spolku ČK v Turč. Sv. Martine. V rozhovore, v ktorom sa živo zaujímal o všetko čo súviselo s ČK a Slovenskom uviedla, „... že je veľmi rada, že sa mohla

vrátiť na staré milé miesta na Bystričke.“ Poďakovala ČK za záchranu *masarykovského* domu, v ktorom počas druhej svetovej vojny zriadil Slovenský ČK Ústrednú výcvikovú školu. V septembri 1947 sa zúčastnila *Zjazdu dobrovoľných sestier ČsČK* v Piešťanoch. Dňa 27. septembra sa príchodom „*predsedníčky-zakladateľky Spoločnosti ČsČK*“ začala Programová slávnostná schôdza, na ktorej prehovorila ako prvá, zúčastnila sa taktiež odovzdávania dekrétov a vyznamenaní Odborom dobrovoľných sestier ČK. (Zvesti Červeného kríža, 1947) V odpovedi na list, ktorý dostala po skončení zjazdu z Divízie ČSČK v Bratislave uviedla: „ *Pán predseda! Ďakujem za láskavý list a priloženú rezolúciu. Práca divízie je krásna - program rezolúcie rozumný a reálny. Zjazd ma dojal. Tolko krásnych duchovných tvári! Lutujem, že som viac pomáhať nemohla...*“ Po februári 1948 Alica G. Masaryková, obávajúc sa o svoju bezpečnosť, odišla do Ženevy, následne Londýna a nakoniec do Ameriky, kde zostala až do smrti roku 1966.

Je nesporným faktom, že aj zásluhou a vierou Alice G. Masarykovej v schopnosť ČK na Slovensku zodpovedne vykonávať nanajvyš potrebnú, prospešnú a do detailov koncepčne pripravenú rôznorodú prácu, mohol ČK na Slovensku v medzivojnovom období vyrásť v organizáciu, ktorá mala kredit a významné postavenie doma a v rámci ČsČK aj v zahraničí. Stáli za ním náročné, v ťažkých podmienkach splnené úlohy, veď už na jar 1919 v súvislosti s vojenským konfliktom na juhovýchodných hraniciach Slovenska budoval na dôležitých železničných tratiach pre transporty vojakov *občerstvovacie stanice a stanice prvej pomoci*, využívajúc skúsenosti, ktoré získal počas prvej svetovej vojny. V spolupráci s lekármi viedol úspešný boj proti hrozivým epidémiám, ktoré zachvátili Európu a ohrozovali Slovensko. V boji proti tuberkulóze zohral ČK na Slovensku významnú úlohu, do ktorej vstúpil budovaním vlastných dispenzárov, pravdepodobne prvý bol v Uhorskej Skalici, zriadený a prevádzkovaný

miestnym spolkom ČsČK od roku 1919. V roku 1926 mal ČK na Slovensku 6 dispenzárov s počtom vyšetrených pacientov 2 693. Od roku 1919 budoval sieť detských sociálnozdravotných staníc, ktorých pôsobnosť rozšíril o *ochranu matiek*. V roku 1921 bolo na Slovensku 16 staníc ČK, v roku 1923 už 41, do roku 1928 boli vybudované v 59 mestách, mestečkách a obciach, kde bola vysoká úmrtnosť detí.

Výchova dobrovoľných ošetrovateliek ČK, sociálnozdravotných pracovníčok a ošetrovatelstvo v medzivojnovom období nadviazalo na bohatú oblasť pôsobenia ČK v rokoch 1881-1918, ktorá položila základy ošetrovatelstva na Slovensku, takže ošetrovatel'ské školstvo bolo logickým vyústením riešenia nedostatku ošetrovateliek na Slovensku. Divízia ČsČK zabezpečovala okresné odbory starostlivosti o mládež, stravovacie a ošacovacie akcie pre deti a mládež. ČK často nahrádzal nedostatky štátu v sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a školskú mládež, pre ktoré rozpracoval koncepčne premyslenú a pútavú činnosť Dorastu ČsČK, jedinej školskej organizácie, povolenej Ministerstvom školstva na školách v Československej republike. Táto medzinárodná organizácia mala v roku 1938 v 52 štátoch sveta 17 500 000 členov. V tom istom roku mal Dorast ČsČK viac ako 800 000 členov, z toho na Slovensku takmer 200 000.

ČK na Slovensku budoval vlastné špecializované zariadenia, tzv. sociálno-zdravotné domy, ambulancie, prevádzkoval nemocnicu *Tatra* v Spišskej Sobote, ozdravovne a preventórium vo Vysokých Tatrách, zabezpečoval opatrovatel'skú službu v rodinách atď. Divízia ČsČK pre Slovensko venovala osobitnú pozornosť samaritánskemu hnutiu, ako *hnutiu prvej pomoci*, ktoré bolo napr. v roku 1928 zriadené v 22 okresoch. Venoval sa vyst'ahovalectvu zo Slovenska do zahraničia, poskytoval rozsiahlu materiálnu a finančnú sociálnu pomoc. Zdravotno-výchovná osveta obyvateľov Slovenska, slávnosti *Mieru ČsČK*, publikačná a edičná činnosť a spolupráca s významnými slovenskými spisovateľmi boli ďalšie

mimoriadne aktivity ČK na Slovensku v medzivojnovom období. Mnohé excelentné osobnosti prelínajúce sa v medzivojnovom období históriou ČK na Slovensku v ňom priamo pracovali, s menami ďalších bol ČK spätý: Marián Blaha, Milan Hodža, Jozef Cíger Hronský, Pavol Országh-Hviezdoslav, Ľudovít Izák, Janko Jesenský, Ladislav Nádaši-Jégé, Ivan Krasko, Štefan Krčméry, Martin Kukučín, Karol Ondreička, Jozef Országh, Ľudmila Riznerová-Podjavorinská, Martin Rázus, Sidónia Sakalová, Ivan Stodola, Jozef Škultéty, Elena Maróthy Šoltéssová, Vavro Šrobár, Vladimír Ján Žuffa atď. (Príručný archív Múzea SČK Martin)

História ČK na Slovensku v medzivojnovom, plynúca na pozadí historických udalostí, je nehynúcim dôkazom obetavosti, nezištnosti a lásky k bezbranným a trpiacim. Fakty o činnosti ČK na Slovensku sú trvalým dôkazom vzťahu desiatok tisíc členov, dobrovoľníkov a predstaviteľov ČK ku krajine, ktorá v najťažších dobách potrebovala pomoc ČK. Preto v nej obetavo a zodpovedne pôsobil, stál hrdo s vystretou pomocnou rukou pri dôležitých ale ťažkých míľnikoch jej vývoja, čím sa nezmazateľne zapísal nielen do histórie Slovenska, ale aj do histórie medzinárodného hnutia ČK a ČP.

Literatúra a pramene:

MINTALOVÁ, Z. Pôsobenie zemskej spoločnosti ČK krajín Svätej maďarskej koruny na území Slovenska. Priebežná správa vedeckovýskumnej úlohy. Múzeum SČK, Martin, 2006, v rukopise 124 s.

MINTALOVÁ, Z., TELGÁRSKY, B., Červený kríž na Slovensku v rokoch 1919-1938. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2005, ISBN 80-969221-9-X.

Ministerstvo vnútra SR. Štátny archív Bystrica, fond Turčianska župa II., inv. č. 2682, 1882.

Ministerstvo vnútra SR. Štátny archív Bytča. Turčianska župa II., inventár, inv. č. 2384, 1884.

MINTALOVÁ, Z. Z histórie Červeného kríža v Turci. In. Zborník Slovenského národného múzea, Múzeum Andreja Kmeťa v Martine, Martin, ročník X - 2005, s. 5-24. ISBN 80-8060-175-5.

NOVINY ČERVENÉHO KRÍŽE, Úrad Českého červeného kríže, Praha, ročník 13, č. 1, 2006, s. 12.

ŠVEJNOHA, J. Alice Masaryková první předsedkyně Československého červeného kříže. Český červený kříž, Praha, 2003, s. 31-32.

LOVČÍ, R. Alice Garrigue Masaryková a Československý Červený kříž v letech 1919-1938. In Časopis Národního muzea - řada historická, Praha, 2003, 172, č. 3-4, s. 167.

ZVESTI ČERVENÉHO KRÍŽA, Riaditeľstvo Divízie ČSČK pre Slovensko, Bratislava, 1947, ročník III., č. 8, s.103.

Príručný archív Múzea SČK Martin, fond: menný katalóg.